

Videnskabens grænseland: å være irrelevant på en relevant måte

Peter Bjerregaard, Kulturhistorisk Museum, Universitet i Oslo

Først og fremmest vil jeg gerne takke mange gange for invitationen til at komme her og holde oplæg. Det er altid morsomt, at skulle holde oplæg om noget, der umiddelbart virker til at ligge på kanten af éns kerneekspertiser. Jeg er ikke arkæolog. Jeg er antropolog, men arbejder for det meste i et tværfagligt miljø på et museum, hvor en stor del af min tid går med at få folk til at arbejde sammen på tværs af faggrænser og prøve at få noget til at ske sammen. Dette sker inden for en type institution – altså museet – der indenfor de seneste par årtier har gjort en dyd ud af at involvere publikum, forkaste sin egen docerende stil og inddrage, anerkende og bruge publikums perspektiver. Ikke ligefrem en klar magtposition...

Derudover, vil jeg også gerne takke for et rigtig godt oplæg til dette møde. Spørgsmålet om magt og om vi overhovedet er interesseret i at have indflydelse er helt relevant. Og hvad er det i det hele taget, vi ønsker at have indflydelse på som forskere? Alt for ofte består vores deltagelse i den offentlige debat i en grynten på kontoret eller i kantinen og en utilfredshed over ikke at blive hørt, når vi nu ved bedre. Eller en kritik af de af os, der stikker snuden frem, fordi man ikke kan undgå at skulle skære i nuancerne, når man træder ud over en lukket faglig debat.

Jeg vil lade to citater fra programmet stå her på skærmen ud at læse dem op, og så vender jeg tilbage til dem lidt senere:

Ved å innse at teori er kritisk praksis, tillater det oss å gjeninnskripe og transformere det tomme fortid/nåtid til produktiv nåtid/fortid, å skape en arkeologi som har sosial og politisk relevans i det samfunnet hvor den opererer.

Shanks & Tilley 1992.

I believe an industrialized planet with 7 billion people has pretty much nothing useful to learn from ancient societies. Way too different situations. Archaeology's raison d'être is fun, not usefulness.

Martin Rundkvist 2013

Rent personlig, er spørsmålet om magt og indflydelse – eller i lidt mere romantiske termer: at føle at have en sag – helt afgørende i mit arbejde. Man kan ikke få folk til at arbejde sammen, bruge tid udenfor det, de umiddelbart tjener penge og prestige på, og man kan

ikke gøre et publikum aktive og deltagende, hvis man ikke har en ide om, at man gør noget ved verden, at vi forandrer den på en eller anden måde.

Så hvad er det, vi kan med et museum, der bygger på forskning, forvaltning af fragmenter af fortiden og en direkte relation til offentligheden? Hvis vi gerne vil have indflydelse, hvilken form for indflydelse er det så, vi kan påberåbe os? Det er klart, at vi er ikke de første, der bliver inddraget når det nye statsbudget skal diskuteres. Faktisk er det meget sjældent, at vi som museum bliver inddraget i noget som helst, som kunne kaldes 'en væsentlig politisk beslutning'.

Det, jeg vil argumentere for her i dag er, at museerne – og videnskaben generelt – har en indflydelse i en mere subtil politisk sfære, nemlig ved konstant at udfordre og omdanne de begreber, vi forstår verden udfra. Dette kan siges at være en indirekte form for indflydelse, der til og med er svær at måle effekterne af. Ikke desto mindre er den afgørende for at skabe et levende og dynamisk samfund.

Museet og verdens og dagens orden

Jeg vil holde mig til det jeg ved noget om, nemlig museer, og lidt væk fra det jeg ved mindre om, nemlig arkæologien – som jeg vender tilbage til til sidst. Museerne har altid været forbundet med magt. Ikke magt til at bestemme noget som sådan, men magt til at danne billeder og skabe rammer for befolkningens forståelse af verden.

I de tidligste moderne museer i England i sidste halvdel af 1800-tallet blev museet opdaget som et sted hvor pøbelen kunne opdrages. Indtil da havde de eksisterende samlinger kun været tilgængelige for en eksklusiv skare af velbærgede og indflydelsesrige borgere, men efter verdensudstillingen i Crystal Palace i 1851, så man hvordan arbejderklassen kunne opdrages ved at se, hvordan bedsteborgerne opførte sig på en udstilling. Museet var altså et sted hvor man kunne opdrage befolkningen.

Derudover var museet – i en tid uden de store digitale massemedier – et sted, hvor man kunne skabe verdensbilleder. Museet var en væsentlig kraft i at formidle billedet af menneskehedens kulturelle evolution, der på en gang opdelte samtidige befolkninger i forskellige udviklingsmæssige stadier og skabte en forbindelse mellem mennesket og dyrene. Og, naturligvis, var museet en væsentlig magtfaktor i etableringen af forståelsen af nationen. Ved at udvælge og ekskludere materiale, kunne man tegne billedet af en lineær historie, der forbandt de nutidige nationalstater med de tidligste mennesker på det samme territorie.

Dette er altsammen gammel viden og vel i princippet en af de former for magt, museet og forskningen kunne udøve, som Shanks og Tilley går imod. Arkæologien kan ikke blot repetere gamle historier om verdens orden, være deskriptiv og formidlende. Den må forholde sig

kritisk til, hvordan den kan have en relevans i dagens samfund – hvilke sager er det, vi kan sige noget relevant i forhold til?

Det er i høj grad stadig denne opgave, museerne kaster sig ud i, når de vover at overskride levendegørelsen af historiebogen. Rundt om os, kan vi se en række udstillinger, hvor arkæologien bliver sat i spil til at kommentere på klimaspørgsmål, globalisering, migration m.v. Dette er i og for sig fint. Hvis vi ønsker at påvirke og have indflydelse på en befolkning, der ikke kender til arkæologien ud over barneskolens historiebøger, må vi have et anker – vi må gribe fat i en problemstilling, de kender til.

Problemet er bare, at der er en tendens til at vi blot opfylder en etableret rolle i disse debatter: folk var meget mere tilpassede miljøet i fortiden end vi er nu, der var veletablerede handelsrelationer verden rundt længe før vor tids hype omkring globalisering, migration er ikke noget nyt men har pågået så længe mennesket har levet. Alt dette er fine pointer at sende ind i debatten. Spørgsmålet er bare, om vi har en anden rolle at spille end at deltage i den etablerede debat.

Historien som overskridelse af nutiden

Martin Rundkvist-citatet går naturligvis i den diametralt modsatte retning end Shanks og Tilley: fordi forhistorien er så forskellig fra vor tid, har den ikke noget at sige til os i dag. Hvis historien ikke er relevant har den ingen betydning for os. Vi må acceptere at arkæologien blot er en underholdende akademisk praksis.

Den opfattelse vil jeg imidlertid gerne gå imod. giver anledning til at vende tilbage til Nietzsche. Nietzsche var selv klassisk filolog – noget han ikke umiddelbart mente kunne have den store relevans i samtidens Tyskland. Men måske havde den alligevel en rolle ud over, hvad man normalt ville tænke som relevant.

I have no idea what the significance of classical philology would be in our age, if not to have an unfashionable effect – that is to work against the time and thereby have an effect upon it, hopefully for the benefit for our future

Det, Nietzsche bringer på banen, er en helt anden form for relevans, end ideen om at have en direkte samtidig relevans: historien (og dermed arkæologien) er relevant *for så vidt* som den er irrelevant, anderledes, så vidt som den ligger udenfor den verden vi kender i dag.

Dette kan lyde lidt snørklet og måske unødvendigt kompliceret. Pointen er, at vi kan se historiens relevans ud fra to overordnede parametre: enten – som Shanks og Tilley – ved at den har en direkte relevans for de politiske sager, vi beskæftiger os med i dag. Eller – som N – ved at den er radikalt anderledes end den verden, vi lever i i dag.

Hvad skulle målet med det sidste være? Jo, så længe vi kun bruger vores forskning – og den grundliggende nysgerrighed og vilje til at vide ting, vi ikke allerede ved – til at forklare, hvorfor vi er dem vi er, eller til at diskutere verden som den ser ud i dag, bidrager vi blot til at reproducere den verden, vi kender.

Men hvis vi accepterer at historien er grundliggende 'unfashionable', anderledes end os, kan vi bruge den som en ressource til at forestille os verdener, der er radikalt anderledes end den verden, vi lever i i dag. På den måde bliver historien til noget helt andet end det identitetsprojekt, den konventionelt har bygget på: "vi må kende vores historie for at kende os selv". Hvis vi accepterer historien som radikalt anderledes kan vi i stedet bruge historien til at overskride os selv – og dermed skabe et dynamisk samfund, der ikke stagnerer i etablerede verdensforståelser. På den måde har forskningen en central rolle at spille ved konstant at udfordre etablerede begreber og kategorier og dermed operere som en understrøm til den aktuelle politiske debat.

Kollaps på KHM

Hmm...also sprach Nietzsche...men han var filosof og har dermed lov til at være fuldstændig irrelevant. Hvad kan vi i praksis stille op med sådan en forståelse, som jeg har proklameret her?

Lad mig give et eksempel, som stadig kun er en vision. De seks norske universitetsmuseer har fået midler fra NFR til et projekt med den lyriske titel "Formidling som kunnskapsgenererende proses". Kort fortalt går det ud på, at alle seks museer skal skabe en udstilling over temaet 'Kolonisering' – og alle udstillinger skal lægges til rette, så de ikke blot formidler etableret kundskab, men *skaber* ny kundskab undervejs.

På KHM har vi besluttet os for, at vores udstilling skal handle om 'Kollaps'. Kollaps har været et populært tema de senere år, formentlig på baggrund af den udbredte forståelse af, at vi har klimatisk kollaps hængende over vore hoveder. Men i modsætning til det meste af den litteratur, der er ude, som forsøger at forklare hvorfor nogle systemer kollapsede mens andre har overlevet, er vi interesseret i at se, hvad der sker *efter* et kollaps. Alle systemer vil kollapse. I sidste ende er vi her på baggrund af et kollaps som skabte et evigt foranderligt univers, som vi er en del af.

Så – i et større perspektiv – er kollapse måske bedre end deres rygte. Alle systemer vil kollapse og åbner dermed op for nye måder at opleve og placere sig i verden på. Vi er ikke helt på plads med ideerne endnu, men overvejer at tage udgangspunkt i istidens kollaps og åbningen af Norge som et beboeligt område; overgangen fra fangst- til agrarsamfund som et kosmologisk kollaps der åbnede for helt nye måder at organisere sig på; og Romerrigets kollaps som et politisk kollaps, der åbnede op for de store folkevandringer i Europa – og i princippet vikingetiden i Norden.

Pointen er imidlertid, at ved at gå til historien ud fra kollapse tillader vi historien at opretholde en anderledeshed fra den verden, vi kender i dag. I den traditionelle lineære fortælling om forhistorien er vi interesserede i fortiden for så vidt som den forklarer, hvordan vi er kommet dertil, hvor vi er i dag. På en måde kan man sige, at vi koloniserer fortiden. Vi undersøger den for de begreber, vi kender i dag: nationen, individet, staten, religionen. Ved at fortælle fortiden gennem kollapse kan vi imidlertid ikke bygge på en sådan lineær progression. I stedet bliver fortiden en ressource, vi kan bruge til at skabe nye vinkler på i dag. Må skabe nye begreber! !!

Dette ønsker vi at inddrage i udstillingen ved at invitere to grupper ind i udstillingen, som begge repræsenterer en sådan brug af fortiden til at foregribe et kollaps, de allerede har set komme. *Urban gardeners* har set at moderne storbyliv på sigt er uholdbart. Vi forbruger uden at have nogen relation til den produktion, der ligger bag. Derfor udvikler de måder at producere mad på i byen, hvor de trækker på hvad der for mange er tabt viden – ikke for at genskabe en tabt fortid, men for at skabe en anden fremtid.

Steam punks er en bevægelse, der har en hel del drama og spektakularisme i sig, men den er også et opgør med vores forhold til teknologien. Steam punks søger at gøre teknologien til deres egen – med inspiration i den tidlige industrialders materialer og æstetik. Så de bygger laptops af mahogni og alle hånd maskiner, der bygger på dampteknologiens æstetik.

Det vi ønsker at gøre ved at byde disse grupper ind på museet er at bruge dem som et billede på museets potentiale. Vi har en fantastisk ressource i at være dem der bevarer og indsamler materiale fra tider, der er afgørende forskellige fra vores egen. På den måde kan museet noget andet end at skabe orden – det kan så at sige skabe det kaos mellem tider, der skal til for at vi kan tænke ud over vores egen aktuelle tid og ind i fremtiden.

Konklusion

Det, jeg har præsenteret her er naturligvis ikke den eneste måde, arkæologien og videnskaben kan have indflydelse på samfundet på. Jeg tror stadig på god gammeldags oplysning og kvalificerede indspil imod de mindre kvalificerede i den brede debat. Men forskning har en grænsesprængende kraft, som kan tilbyde mere end blot at bringe evidensbaseret viden på banen.

Forskningen kan nemlig spille en væsentlig rolle at spille i forhold til at skabe en mere rummelig forståelse af verden. Det er videnskabens nysgerrighed og vilje til at se ud over det, vi allerede ved og kender til, som gør at kan bidrage til en rummelighed, der gør os selv og vores omverden i stand til at forestille sig verdener og muligheder, der ligger ud over, hvad vi forstår som 'common sense' i dag. Vi kan vise at politik ikke blot handler om den lille forskel mellem Erna og Jens eller om Helle og Lars – men om hvad vi idet hele taget kan forestille os. Og det er dette rum for forestillinger, der giver grundlag for et dynamisk samfund, der ikke

kun tænker ikke relevante detaljer, som forskningen kan spille en rolle i. Dette bringer os naturligvis ud på et videnskabeligt grænseland, hvor vi ind i mellem må operere uden evidensbaseret viden – men det er i dette område forskningen har en stor mulighed, og i for sig en forpligtelse, til at søge magt og indflydelse.

Mange tak!